

Я Р 2
А Ч I в.

ТЭТЭГЭРКЭЭН
СИБЭККИЧЭЭН

ГОРНО-КАМЕРНЫЙ

15.923

09

Р1

С-ЭК Аксаков, С.Т.

МЛ. АН1А | Аленский цве-

точек. 60к.

12/1 + 3

~~1670~~

С. Т. Аксаков

Р1
МЛ. ~~РР~~
АЧИА

ТЭТЭГЭРКЭЭН
СИБЭККИЧЭЭН

И. И. ЭРТЮКОВ
тылбаана

САССР ГОСНЗДАТА
Якутскай * 1952

Д/ф 15923.

81 88 09

34

PROCEEDINGS OF THE
NATIONAL ANTHROPOLOGICAL ARCHIVES

RECEIVED
MAY 10 1900
U.S. GEOLOGICAL SURVEY
WASHINGTON, D.C.

Ханнык эрэ государстваба, кайа эрэ саарыстыбаба барба баайдаах, аар-саарга аатырбыт, ааттаах аты-
һыт олорубута эбитэ үһү.

Кини туспа дойду сыаналаах табаара, чөмчүүк, күн-
дү таас арааһа эгин-дьикти баайдааба; кыһыл, үрүң
көмүс кылааттааба; мань кытта бу атыһыт этиэх-
тэн эриэkkэс, кэпсиэхтэн кэрэ, хартыына курдук кы-
расыабай үс кыыстааба, кинилэртэн аччыгыйдара саа-
май ордуктара этэ. Атыһыт огдообо буолан, чөм-
чүүк, күндү таас баайынаабар, кыһыл, үрүң көмүс
кылаатынаабар кыргыттарын ордук таптыыра, оттон
хайаларыттан даваны кэрэтин уонна киниэхэ эйэбэ-
һин иһин, атыһыт кыра кыһын ордороро.

Дьэ арай туран, атыһыт муора улабатынаабы үс
тохсус дойдуга, үс тохсус саарыстыбаба, үс онус го-
сударстваба атылаһа-тутуулаһа бараары айанна бэ-
лэмнэммит, били бэйэлээх таптыыр кыргыттарын
ыһыттаран ылан, бу курдук эппит:

„Тапталлаах кыргыттарыам, күндү көмүстэриэм, талы-талба далбарайдарыам, мин бэйэм эргизним наадатыгар үс тохсус дойдуга, үс тохсус саарыстыбаба, үс онус госуларстваба барар буоллум, төһөнөн-хаччанан сылдьан төннөрбүн билбэппин, мин суохнар көссүөтүк, чиеһинэйдик олозоргутугар кэриэспин этэбин, мин суохпуна чиеһинэйдик, көссүөтүк олодоххутуна, эһиэхэ тугу бабараргытын барытын булан кэһин аҕалыабым, тугу кэһин ылааххытын бабараргытын толкуйдаан. Онуоха үс хонугу бөлдөөх биэрэбин, үс хонон баран, тугу бабараргытын этээрин“.

Кыргыттар үс түүннээх күнү мэлдьи сыта-тура толкуйдуулар, толкуйдаан баран, аҕаларыгар кэлэллэр, аҕалара буоллабына ханнык кэһинни бабаралларын ыйышпытынан барар. Улахан кыыс аҕатын атабар бокулуон уурар да, зан маннай туран этэр:

„Айбыт аар-тойон аҕам! Эн миэхэ үрүң, кыһыл көмүс барчата, киргиллээх кэрэ киистэ даҕаны, бурмицкай чөмчүүктэ¹ даҕаны аҕалыма, миэхэ, туолбут ый толбонун, кыыспыт күн сарданатын курдук, хараҕа түүннэ даҕаны күн ортотунуу күлүмүрдүү күндүллээх, санаатыттан сандаарар таастаах кыһыл көмүс мэнньиэстэ аҕал“.

Үтүө санаалаах атыһыт, толкуйдаан олорбохтуу түһэн баран, этэр:

„Сөп, үчүгэй, талы-талба далбарайыам, күлэр күндү көмүһүөм, итинник мэнньиэһи аҕалыабым; ол мэнньиэһи булуохха айылаах киһи муора улабатынаабы дойдуга баар; муора улабатынаабы биир королева оннук мэнньиэстээх, ону таас ампаарга кистээн туруораллар, оттон ол ампаар буоллабына таас хайа үрдүгэр үс саһаан дириннээх ииннэ, үс хос тимир халбаннанан, үс немецкэй күтүр күлүүһүнэн хатанан турар. Ыар собус үлэ буолуо да, ол мин хаһынабар улахан буолбатах“.

¹ Б у р м и ц к а й ч ө м ч ү ү к—бөдөн, бөкүнүк чөмчүүк.

Орто кыһа кэлэн, кини атабар бокулуон уурар да, этэр:

„Айбыт аар-тойон аҕам! Эн миэхэ кыһыл, үрүң көмүс барчаны, Сибирь киргиллээх кэрэ кийин тиритин, бурмицкай чөмчүүктэн тигиллибит дьэрэкээннээх таҕаһы, санаатыттан сандаарар кыһыл, үрүң көмүс мәнньиэһи даҕаны аҕалыма, миэхэ бу күн анныгар баар бары кэрэ дьүүһүнү көрдөрөр, ону көрөөт кырдыбат, кыыс кэрэ бэйэм эбиллэр илин дойду курустаал тааһыттан онгоһуллубут, кир сыстыбатах, бүүс-бүтүн тувалетын¹ аҕалан кулу“.

Үтүө санаалаах атыһыт өр дуу, өтөр дуу кэмнэ толкуйдаан баран, бу курдук диэн санга сангарар:

„Сөп, үчүгэй, талы-талба далбарайыам, күлөр күндү көмүһүөм, итинник курустаал таас тувалеты эйиэхэ аҕалыабым, тылынан сатаан этиллибэт, кэпсиртэн кэрэ итинник тувалет Персия королун кыһыгар, эдэр королеваҕа баар; тувалеты таас ампаарга уган туруораллар, ол ампаар таас хайа үрдүгэр турар, хайа үрдүгэ үс сүүс саһаан, ампаар сэттэ хос тимир ваннаах, сэттэ немецкэй күлүүһүнэн хатанар, ампаарга тахсарга үс тыһыынча үктэллээх, хас үктэл айы саабылаларын сыгынньахтыы өрө туппут персидскэй саллааттар күннэри-түүннэри тураллар, оттон ол тимир халбаннар күдүүстэрин королева бэйэтэ куругар идьэ сыйдыар. Итинник тувалеты булуохха айылаах кийи муора улаҕатыгар баар, кини булан биэриэбэ. Эн көрдөһүүгүн булар эдьинийиң киэнинээбэр ыарахан буолуо да, мин хаһынабар ол улахан буолбатах“.

Саамай кыра кыыс аҕатын атабар бокулуон уурар уонна бу курдук диэн сангарар:

„Айбыт аар-тойон аҕам! Эн миэхэ үрүң, кыһыл көмүс барчаны, Сибирь киргиллээх кэрэ кийин, бурмицкай чөмчүүктээх солко таҕаһы, санаатыттан сандаарар мәнньиэһи, курустаал тувалеты даҕаны

¹ Тувалет-туалет — сиэркилэ.

абалыма, эн миэхэ бу күн анныгар суох кэрэ дьүһүн-
нээх тэтэгэркээн сибэккичээни эабалаар”.

Үтүө санаалаах атыһыт уруккутунаабыр ордук
сөҕөн, толкуйдаан олорто. Кини өр дуу, өтөр дуу,
төһө-хачча олорбутун кыайан эппэппин, толкуйдаан
бүттэ, кыра кыһын уураата-сыллаата, ол кэннэ бу
курдук диэн сангарда:

„Дьэ, эн миэхэ эдьинийдэринг киэнинээбэр ыра-
хан үлэни толорорго эттинг; тугу көрдүүргүн билэр
буоллаххына, ону булуон, оттон тугу көрдүүргүн
бэйиң да билбэт буоллаххына, кинини хайдах бу-
луонгуй? Тэтэгэркээн сибэккичээни булар уустук
буолбатах, ол гынан баран, күн анныгар киниэхэ
тийэр үчүгэй суоҕун хайдах билнэххэ сөбүй? Көр-
дөөн көрүөм да, кэһингэ эрэнимэ”.

Ити кэнниттэн кини кыргыттарын, талыы-талба
далбарайдарын, күндү көмүстөрүн, теремнэригэр
ыталаан кэбиһэр. Кини туспа туруу-бараан муора
улабатынаабы дойдуларга барар айанга бэлэмнэнэр.
Төһө өр, төһө үгүстүк бэлэмнэммитин билбэппин,
эппэппин: остуоруйа түргэнник кэлсэнэр, үлэ бы-
тааннык үлэлэнэр. Кини тэргэн айан суолугар, ыраах
айанга турунна.

Туспа муора улабатынаабы дойду устунан, харах-
таах көрбөтөх, кулгаахтаах истибэтэх королевства-
ларын сиринэн үтүө санаалаах атыһыт баран истэ;
кини табаарын үс төгүл ыраханлык атыылаата, атын
табаардары үс төгүл чэпчэкитик атыыласта, табаары
табаарга атастатарыгар, табыллар курдук, чаччы та-
быллар, үрүң, кыһыл көмүһү эбин ылаттыыр, хараа-
быллары толору кыһыл көмүс хаһынаны тиэйэр да,
дойдутугар ыталыыр. Улахан кыһа көрдөспүт кэ-
һинитин — санаатыттан сандаарар таастардаах мэн-
ньиэһи — булар, мэнньиэс сырдыгыттан ытыс таһынар
харанга, күнүс курдук, күлүмүрдүүр. Орто кыһа көр-
дөспүт кэһинитин — курустаал таас тувалеты — эмнэ бу-
лар, ол тувалетка күн аннынаабы кэрэ барыта көстөр,
онно көрүннэбинэ кыыс оҕо кырдыбат, хата кэрэтэ

ордук эбиллэр. Арай кыра кыыһа көрдөспүт кэһинтин—күн анныгар суох кэрэ, тэтэгэркээн сибэккичээни кыайан булбат.

Ыраактаабылар, короллар, султаннар садтарыттан остуоруйаҕа сатаан ойууламмат, бөрүөнөн сатаан суруллубат эгин-дьикти элбэх тэтэгэркээн сибэккилэри ылаттыыр да, бу сибэкки күн анныгар суох кэрэ сибэкки диэн, киниэхэ ким даҕаны эппэт, ону бэйэтэ да билбэт.

Атыһыт истигэн нэктэл кулуттары кытары айан аһан, суол тобулан, кутулла тохтор кумах, халын тыа устун баран истэ. Хантан да кэлбиттэрин билбэккэ хаалла: арай киниэхэ бусурманнар, турдар, онуоха эби өссө Индия ороспуонһуктара саба түстүлэр, ханна да куотар сир суоҕун, өлөр-өлүү илэ бэйэтинэн кэлбитин көрөн, үтүө санаалаах атыһыт: „Хара түөкүттэр илилэригэр киирэн, билиэнгэ түбэһэн, үйэбин-сааспын барыам кэриэтин, бабар, адырҕа кыыллар хайыта тыттынар“,—ди санаат, караванын нэктэл кулуттары кытары бииргэ бырабар да, хара тыаҕа түһэн хаалар.

Кини ыт мунна баппат, ат кыайан барбат, кини сатаан сылдыбат харана тыа устун ханна да барарын билбэккэ дьулуруйан истэ. Баран истэбин аайы суола тубустар-тубуста, кини иннигэр тииттэр силлэн, сыбар ойуур арыллан биэрэргэ дылы гыннылар. Кэннин хайыһан көрбүтэ—туох да ааттаах баппат сыбара, уҥа диэки көрбүтэ—такаа куобах да барбат төнүргэстэрэ уонна сылбахтара, ханас диэки көрбүтэ—өссө оннообор куһаҕан. Үтүө санаалаах атыһыт бэри диэн бэккиһиир, туох дьиктитэ буолбутун санаан көрдөбүнэ, санаата кыайбат; тэбис-тэн хачырҕас таастаах, көбүс-көнө суол устун бардар баран истэ. Кини сарсыардаттан киһиһэнгэ диэри барар, кыыл часкыйарын, эриэн үөн иһиирэрин, хаххан лабырҕырын, чыычаах санатын да истибэт, тулатыгар ки-дьим, барыта өлбүт курдук. Ытыс таһыйар ыас-харана буолла; тула өттө ыас-харана,

арай атабын аньгар сьп-сьрдык. Дьэ кини, санаан көр, түүн үөбүгэр диэри барда, онтон иннин көрө түспүтэ—сарданга курдук сьрдык күлүмнээн көһүннэ, ону атыһыт: „Арааһа тыа умайар, көстөн турар, өлүүгэ, онно, тоҕо баран биэриэмий?“ — дии санаата.

Эмиэ кэнинни диэки чугурус гына — сатаан сыбарыйбата, уга диэки, хагас диэки барда—кыайан сыбарыйбата; иннин диэки барда — таастаах, көбүскөнө суол. „Бэйэ эрэ, биир сиргэ сыбарыйбакка туран көрүүм—бабар, сарданга мин туспуттан сыбарыйаарай, эбэтэр букатын умулан хаалаарай“.

Инньэ диэт, кини биир сиргэ турунан кэбистэ, күүттэ; онтуката баара: сарданга киниэхэ утары иһэр курдук буолла, кини аттыгар бары барыта сьрдаата; атыһыт санаан көрдө, санаан баран, иннин диэки барарга быһаарынна. Кини иккитэ өлбөт, биирдэ өлөртөн куоппат. Атыһыт кириэстэнэн ылаат, баран истэ. Баран истэбин аайы сьрдаатар сьрдаан барда, адьас күнүскү курдук буолла, ол гынан баран, уот бачыргыыр тыаһа, куугуна иһиллибэт. Тиһэбэр, дьэ атыһыт киэн толоонго тахсан кэлэр, киэн толоон хабыллар хаба-ортотугар дьинэ диэби дьинэ буолбатах, чертог диэби чертог¹ буолбатах, король дуу, ыраактаабы дуу дыбарыаһа, туох баара барыта кыһыл, үрүг көмүс, санаатыттан сардангарар таас, күндэлэс киэргэлинэн күлүмүрдээн, сьрдаан көһүннэ, уот буолабына көстүбэт. Күн курдук күндээрэр, кини хараба саатан, кыайан утары көрбөт. Дьбарыас бары ааннара аһыллан тураллар, ол ааннартан кини хаһан дабыны истибэтэх кэрэ-дьикти музыката дьүрүһүйэн иһиллэр.

Атыһыт тэлэлибит киэн боруотаны ааһан, нэлэмэн олбуор иһигэр көтөн түһэр; манган мыраамар суол тэлгэнэн сытар, суол тулатыгар улахан,

---

¹ Чертог — кырасыабай дьинэ.

үрдүк, кыра фонтаннар уунан өрө тыга тураллар. Кыһыл көмүс дуйдаах эрэһиэнкэлээх, кармазиннай сукунунан¹ тэлгэммит кириликэс устун дыбарыаска киирэн кэлэр; бастакы хоско киирэр—ким да суох, иккис, үһүс хосторго киирэр—эмиз ким да суох; бэһис, онус хосторго—ким да суох; дыһэ иһэ барыта, эргиччи, ыраахтаабы киэниһи, кыһыл, үрүг көмүһүнэн, илин дойду куруствал тааһынан, сулуон уонна уу обуһун муһунан, киһи истибэтэбинэн-көрбөтөбүнэн киэргэтиллибит.

Сатаан кэлсэммэт баайы-дуолу көрө-көрө, үтүө санаалаах атыһыт бэри диэн бэкиһиир, сүрдээхтик сөбөр-махтайар, онуоха эбии, дыһэ тойоно, хамначчыттара суобуттан улаханлык муодаргыыр; музыка буолабына тохтоло суох дьүрүһүйэн, дыһэрэһиһэн иһиллэр; субу кэмгэ атыһыт эмискэ саныы биэрэр: „Барыта бэрт да, аһыахха туох да суох“ — диэн. Киһи иннигэр киэргэл бөһөнөн киэргэтиллибит остуол баар буола охсор: үрүг, кыһыл көмүс иһиттэргэ саахардаах ас талыта, атын дойду арыгыта, киһи тылын быһа эмиэх минньигэс утахтар турал-

¹ Кармазиннай сукуна — чараас, сырдык-кыһыл сукуна.

лар. Бүтүн суутканы мэлдн аһабатах буолан, тохтоон-тутуан турбакка, остуолга олоро түһөн, то-туор-ханьар диэри аһыыр, иһэр; аһабыт аһа буоллабына, киһи тылын быһа ыстыах минньигэс, буолумуна даһаны: атыһыт тыһа, кумахха халтай хааман, олус аччыктаабыта. Тото аһаан-сиэн баран, атыһыт остуолтан турарыгар үчүгэй ас иһин киһиэхэ да баһыбыланын булбата. Остуолтан турарын кытта, били аһабыт остуола туох баар аһыһын мэлис гынан хаалла, оттон музыка буоллабына, тохтоло суох дьүрүһүйэр.

Утүө санаалаах атыһыт бу этиэхтэн эриэккэһи, санаахтан дыктини бэри диэн бэккиһиир, сөрү диэн сөбөр. Кэрэ-дыкти киэргэллээх палаталары киһирэн көрүтэлиир, сүрдээхтик сөбөр. „Билигин утуһа түһэн ылбыт киһи“, —диэн саныы түһэр. Көрө түспүтэ: кини иннигэр курустаал таас атахтардаах, үрүн көмүс сабыылаах, салбырбастаах киһистэлээх чөмчүүктээх, куба ньуолах түүтэ суорбанныах кыһыл көмүс орон баар буола түһэр.

Кулгаахтаах истибэтэх, харахтаах көрбөтөх дыкти дыһибэтин көрөн, атыһыт бэри диэн бэккиһиир; үрдүк оронго тахсан сытан кэбиһэр, үрүн көмүс суорбанынан бүрүнэ тардынар, онтуката солко курдук сыл-сымнаһас, чап-чараас буолар. Палата иһэ харангарар, музыка буоллабына ыраахтан иһилэр курдук дьүрүһүйэр, атыһыт: „Оо, түүлбэр кыргыттарбын көрөрүм буоллар!“ —дии саныыр да, сонно тутта утуйбутунан барар.

Атыһыт уһуктан кэлэр, күн хайы-үйэ мастары үрдүнэн күөрэйэ ойбут. Уһуктаат, түүлүн итэбэйбэт: кини түүнү быһа күндү көмүстэрин, талба далбарайдарын — кыргыттарын түһээн көрөр, улахан кыһын, орто кыһын. Кинилэр көмүс курдук күлбүттэр, ымыы курдук ылаабыттар, арай саамай таптыыр кыра кыһа эрэ санаарбаабыт, санньыйбыт, эдьһийдэрэ баай дьону булсуспуттар, онон аһаларын алгыһын ылбакка эрэ, эргэ тахсаары гыммыттар; тырым-

ныыр чыычааба, тапталлаах кыра кыһа айбыт аба-та эргийэн кэлиэр диэри эргэ тахсыахтаабыр буолуох, эр туһунан истиэн да баҕарбат эбит. Ол иһин атыһыт кута-сүрэ үөрэр даҕаны, үөрбөт даҕаны.

Атыһыт кырабааттан туран кэлэр, таһнар таһаһа барыта бэлэмнэммит, курустаал таас иһиккэ фонтан уута курудуу тохтор; кини таһнар, суунар, остуолга чэй уонна кофе, минньигэс, үчүгэй ас арааһа тардыллар. Атыһыт бу сырыыга ити дыктини дыһибэргээбэтэ. Аһаан-сиэн бүтэн, таһараба кириэстэнэр, ол кэннэ күн тыкпыт сарданатыгар күлүмнүүр палаталар устун хаама-хаама, бэри диэн бэккиһиһир, сөрү диэн сөбөр. Туох баара барыта бэбэһэнгитээбэр өссө ордук киэркэйэн, тупсан көһүннэ. Аһыллыбыт түннүктэринэн көрө түспүтэ: баһаам үгүс отоннордоох мастар үүнэн тураллар, кэпсиэхтэн кэрэ, этиэхтэн эриэккэс сибэккилэр көстөллөр. Атыһыт ол сад устун күүлэйдиэн баҕарда.

Кыһыл көмүс дуйдаах эрэһиэнкэлээх күөх мыраамар кирилизһинэн түһэн, алтан кирилизэ устун күөх садка тахсан кэллэ. Күүлэйдиһи сылдыан көрбүтэ: мастарга кытара буспут, дэлби барыах курдук сипһит, киһи айабыр бэйэлэрэ киририэх айылаах отоннор тураллар, отоннору көрдөр эрэ, киһи силиһи быһа ыйыстар; энин дыкти да дыһүннээх, кэрэттэн-кэрэ сыттаах сибэкки биһин ууһун арааһа үүмүт, үрүһ, кыһыл көмүс дуйдаах, кыһыл, үрүһ көмүс солотуулаах, күөх баархат курдук түүлээх, көрүөхтэн үчүгэй чыычаахтар төттөрү-таары көтөллөр, ырай ырыатын арааһын ыллыллар; фонтан уулара өрө тыгаллар, ону көрдөххө, киһи мэйһитэ эргийэр; курустаал таас хорууда устун дыһанкиртэн-дыһанкир уу дыһимниһи сүүрэр.

Үтүө санаалаах атыһыт сөбөрүттэн-махтайарыттан туймаарбыт курдук буолар; тугу көрүөн, тугу иһиллиһэн муһан хаалар, өр дуу, өтөр дуу өйө-төйө суох төттөрү-таары хаама сылдыар; остуоруйа түргэһниһи кэпсэһэр, оттон үлэ бытааннык үлэлэнэр.

Арай эмискэ көрө түспүтэ, күөх томтор үрдүгэр көрүөхтэн күндү, кэпсиэхтэн кэрэ тэтэркэй сибэкки үүнэн турар эбит. Атыһыт үөрүүтүттэн өндөс гына түстэ, ол сибэкки аттыгар чугаһаан кэллэ; сибэкки сыта садка бүтүннүүтүгэр анылыһар; атыһыт, үөрүүтүттэн уңуоҕа халыр-босхо баран туран, уоһун иһигэр:

„Дьэ, бу баар эбит күн анныгар суох күндү тэтгэркээн сибэккичээн,—таптаһаах кэрэ кыһым көрдөспүт сибэккитэ“,—диэт, сулбу хааман тийэн, тэтгэркээн сибэккичээни быһа тардан ылар. Инньэ гынарын кытта, чылчылыһаах бэтэрээ өттүгэр, ыраас халлаанга этиг ньирилини эттэ, чабылбан күдүмнүү дапсыйда, сир титирээтэ, ол кэнниттэн сиртэн үүнэн тахсыбыт курдук, кыыл диэххэ кыылтан атын, киһи диэххэ киһиттэн туспа, уһ-уһун, хоп-хойуу түүлээх, харахтаах көрбөтөх, кулгаахтаах истибэтэх ынырык кыыла атыһыт иһигэр баар буола түстэ, ол кэннэ орулуу былаастаан бу курдук диэн көнкүнээтэ:

„Бу тугу онордун? Туох буолангыһын садпар үүннэрбит сибэккибин алдьаттын? Ити сибэккини хара-

бым харатын курдук харыстыырым, кинини көрдөр-
бүн эрэ санныйбыт санаам аралдьыйара, ону эн
алдыттын, олобум киэргэлин быстынг. Бу мин дыба-
рыаһым, садым, мин эйигин маани ыалдыт онго-
тон күндүлээбитим, маанылаабытым, минньигэс
аһы аһаппытым, сынаһас-сылаас оронго утуппутум,
ол үтүөбэр эн бу курдук төлөөтүөн? Онорбут бу-
руйун иһин, моонньоох-баскынан эппиэттээн, биир
тыла суох өлөргүн толкуйдаа!⁴

Баһаан-үгүс дыикэй сагалар тула өттүттэн са-
рыластылар:

„Эн биир тыла суох өлүөн!“

Үтүө санаалаах атыһыт кутталыттан унуоҕа
босхо баран, тиһин тыаһа лабыгырас буолла. Тула
өттүн кэриччи көрбүтэ: тула өттүттэн, от-мас, талах,
уу, сир аһыттан, субу сиэххэ-аһыахха айылаахтык,
ынырык үөн-көйүүр үллэннээн, киниэхэ чугаһаан
иһэр. Адьырийбыт уп-уһун түүлээх, ынырык кыыл
иннигэр кэлэн, атыһыт тобуктуу түстэ уонна иэйэ-
туойа көрдөстө:

„Үтүө санаалаах үрдүк тойонуом, догдоон ты
тойон кыыла, кэтит муора баһылыга, эйигин хайдах
ааттыырбын билбэппин, бэйэм акаары, баламат бы-
һым иһин аһыыта суох дууһабын быһыма, мингин
тырыта-хайыта тыттарарга бирикээстээмэ, этэр
тылым эгэлгэтин этитэн иһит. Мин үс көрүөхтэн кэ-
рэ талы-талба кыргыттардаахпын, үһүөннэригэр
тус-тусна кэһиилэри аҕаларга тылбын биэрбитим,
улахан кыыспар—санаатыттан сандаарар мэнньизһи,
ортоку кыыспар—курустаал таас сиэркилэни, кыра
кыыспар—үрүн күн аһыгар суох кэрэ-дьикти тэ-
тэгэркээн сибэккичээни. Улахан кыргыттарбар ил-
дьиэх буолбут кэһиибин булаттаатым, оттон кыра
кыыспар илдьэр кэһиибин булбакка сылдыабын; үрүн
күн аһыгар суох кэрэ-дьикти тэтэгэркээн сибэк-
кичээни арай ити эн садкар эрэ көрдүм. Бу курдук
балым баайдаах, албан ааттаах, суон сурахтаах эрээ-
ри, итинник кэрэ сибэккичээни, били тапталлаах

кыра кыһым көрдөспүт сибэккитин, соччо харыһы-
йыа да дин санаабатаһым. Урдук ааккар, суон су-
раххар сүгүрүйэн туран, буруйбун-аныыбын би-
линэбин. Мингинник мас акаарыны бырастыы гын,
кыргыттарбар ыт уонна тапталлаах кыра кыыспар
кэһини гынаахпын тэтэгэркээн сибэккигин бэлэхтээ.
Тугу көрдүүргүн барытын, кыһыл көмүс баайбынан-
дуолбунан төлүөбүм“.

Алларастыы күлүүттэн тыа иһэ этин этэрин кур-
дук ыһирилээтэ, ол кэһинэ тыа адырҕата, муора ба-
һылыга атыһыкка бу курдук саҥарда:

„Эн кыһыл көмүс баайын-дуолун миэхэ наадата
суох, мин бэйэм баайбын батарар сирим суох. Эһи-
гин туох да дин аһыһаам суоҕа, нэктэл кулутта-
рым эһигин тырыта-хайыта тытыахтара. Арай эн
быһанаргар биһир эрэ суол баар. Эн миэхэ таптыыр,
үчүгэй кыргыттаргыттан биһирдэстэрин бэйэҥ онну-
гар ытаар. Ону толотторуом дин илигинэн бэчээт
уураар буоллаххына, мин эһигин дьиэвэр тыһынаах
ытыаһым, кэмэ суох элбэх баайы-дуолу биһирэһим,
тэтэгэркээн сибэккини бэлэхтиһим. Эн кыһыгар
мин туох да куһаҕаны оноруом суоҕа, кини эн оло-
бутун курдук, көнүлүнэн көрүлээн, талбытынан та-
лалаан олоруоҕа. Мин соботобун олорортон салтым,
холоонноох хотун, туһааннаах добор булуохпун ба-
ҕарабын“.

Атыһыт сиктээх буорга умса хоруйа түһэр, сак-
кыры тохтор хараһын уутунан суунар; арыт, тыа
адырҕатын, муора баһылыгын диэки көрөн кэһинэр,
тапталлаах талы-талба кыргыттарын санаан кэлэр,
иэйэр-туойар, ыһы ытытын ытыыр, тыа адырҕата,
муора баһылыга көрөргө ынырыга, суоһа-суодала сүр-
дээх. Үтүө санаалаах атыһыт иэйэн-туойан уһун-
нук ытыыр, хараһын уутунан сууна-сууна, аһыһанар
куолаһынан этэр:

„Үтүө санаалаах тойон, тыа адырҕата, муора ба-
һылыга! Арай мин кыргыттарым көнүл өттүлэринэн
эйиэхэ кэһинэртин баҕарбат буоллунар, оччоҕо

хайдах гынабын? Илиилэрин кэлгийэн, атахтарын бохсон ытыам дуо, ама? Итиэннэ эйиэхэ хайдах, ханан тийэн кэлиэмий? Мин бэйэм эйиэхэ икки сыл айаннаан кэллим да, ханнык суолунан, хайдах кэл-биппин билбэппин”.

Онуоха туран тыа адырбаты, муора баһылыга атыһыкка бу курдук эттэ:

„Күүс өттүнэн үүрүллэн кэлбит дыахтары сөбүлээ-бэппин: эн кыыһын эйигин таптыыр буоллаһына, бэйэтин бабатынан, көгүл өттүнэн кэлин, ол табыллыбат буоллаһына, бэйэн кэлээр, мин эйигин тырыта-хайыта тыыттаран өлөртөрүөбүм. Ким миэхэ кэлээччи — ол айаннырыгар эрэйдэниэ суоҕа; мин эйиэхэ сөмүйэбиттэн биһилэхпин устан биэриэбим, ол биһилэби ким уҥа илиитин ылгыныгар кэппит ханна бабарбыт сиригэр көрүүх бэтэрээ өттүгэр баар буолуоҕа. Дьиэ-бэр үс түүннээх күн буоларга болдьох биэрэбин”.

Атыһыт өйө-санаата тийэринэн толкуйдаан баран, бу курдук быһаарынна:

„Кыргыттарбар түргэнник тийэ охсон, төрөнцүт аҕаларын кэриэс-хомуруос тылын эттэхпинэ сатаныһы, мингин өлүүттэн быһыахтарын бабарбат буоллахтарына, оноһуум-чааһым быһытынан, өлөргө бэлэмнэнэн тыа адырбатыгар, муора баһылыгар төннөн кэлиһикпин”, — диэтэ. Кини туох да албын-көлдүүн санаата суоҕа, онон тугу санырын кэпсээбитэ. Тыа адырбаты, муора баһылыга атыһыт тугу санырын, сиидэ курдук, бүтэйдии көрөн олооро, ол иһин илин баттаан баппыска биэрэргэ атыһыты соруйбата, тарбаһыттан кыһыл көмүс биһилэбин уһулан, үтүө санаалаах атыһыкка биэрдэ.

Атыһыт уҥа илиитин ылгыныгар биһилэби кэттэ да, бэйэтин киэн олбуорун айаҕар баар буола түстэ. Өйдөөн көрбүтэ: кини баһаам баайдаах-маллаах каравана нэктэл кулуттарын кытары олбуор иһигэр киирэн иһэр эбит, караванын баайа-дуола уруккутунааҕар үс төгүл үгүс. Атыһыт дьиэтин иһигэр үөрүү-көтүү, ньамалаһы буолла. Кыргыттар

солко ширинканы¹ өрө олороннор, онтукаларын быраба-быраба, олорор сирдэриттэн ойон тахсаннар, элэ-была тылларын этэ-этэ, ажаларын сыллаабытынан-уураабытынан бардылар, улахан кыргыттар ажаларын ордук наһаа таптаатылар. Төһө да таптаабыттарын иһин, ажалара тоҕо эрэ үөрбөтүн-көппөтүн, ыарахан санааба ылларбытын бүтэйдии таайдылар. Улахан кыргыттар ажаларыттан: баһаам баайгын, өлгөм үпкүн сүтэрдиг дуо диэн ыйыттылар; оттон кыра кыыс аар-тойон абатыгар:

„Эн баайын-дуолун миэхэ наадата суох; баай диэн хаһан бабарар көстөр булуу-талыы буоллаба, туохтан санаан санныйбытын, сүрэбин долгуйбутун миэхэ кэпсээ“, — диэтэ.

Онуоха туран атыһыт төрөппүт кыргыттарыгар, күндү көмүстэригэр бу курдук этэр:

„Балым баайбын, өлгөм үшпүн сүтэрбэтим, хата үс-түөрт төгүлүнэн элбэҥи ажаллым; атын ыар санаа миигин умса баттыыр, ол туһунан күн сарсын этиэ-бим, бүгүн ооньуута-күлүүтэ тэрийин“.

Ииньэ диэн баран, ыраах айантан илдьэ кэлбит, тимир кэлгизлээх сундууктарын ажалалларыгар соруйда; уокка умайбат, ууга дьэбиннирбэт, санаа-тыттан сандаарар таастардаах, Аравия кыһыл көмүһүттэн онгоһуллубут мәнньиэһи улахан кыһыгар ылан биэрэр; ортоку кыһыгар илин дойду курустаал таһыттан тувалеты, аччыгый кыһыгар кыһыл көмүс чороонго угуллубут тэтэгэркээн сибэккичээни ылаттаан биэртэлиир. Улахан уонна орто кыыс үөрүүлэриттэн үлтү түһэ сыһаллар, ажалара ажалбыт кэһинитин үрдүк теремнэригэр илдьэн, дуоһуйуохтарыгар диэри көрөллөр-истэллэр. Арай аччыгый кыыс тэтэгэркээн сибэккини көрөөт, сүрэбин туох эрэ таарыйбытыны, унуоҕа босхо бара, уйа-хайа суох ыты түстэ. Онуоха аҕата бу курдук эттэ:

¹ Ширинка — кэтит таҕастан онгоһуллубут соттор былаат.

„Тапталлаах кыыһым, ылааххын баҕаран көрдөспүт сибэккигин тоҕо ылбаккын? Бу сибэккиттэн кырасыабай сибэкки үрүн күн анныгар суох!“

Онуоха оччугуй кыыс тэтэгэркээн сибэккичээни соччо баҕарбатах, ахсарбатах курдук ылар. Ол кэни аҕатын илиитин уураан баран, уйа-хайа суох ытаан, хараһын уутунан сууммутунан барар. Улахан кыргыттар сырсаан кэлэллэр, кинилэр аҕалара аҕалбыт кэһиилэрин көрөн, үөрүүлэриттэн үрүнгү-хараны, үтүнү-мөкүнү билбэт буолаллар. Онуордаах ыскаатардаах дууп остуолга тула олороннор, миннигэс аһы аһыылар, көрүдүөс тылларынан көччүйэлэр.

Кизэтигэр атыһыт дьиэтин тобус-толору ыалдыт бөҕө: уруу-хаан, илин-кэлин түһээччи, илин-атах салаһааччы бөҕө мустар. Түүн үөһэ буолуор диэри кэпсээн кэрэтэ кэпсээнэр, атыһыт саллар-сааһыгар, үллэр-үйэтигэр аһаппатах аһын аһыылар; үөһэн-ахтаан көрбөтөх үрүн, кыһыл көмүс иһиттэрэ кэккэлиллэр.

Атыһыт туохха түбэспитин, тугу көрбүтүн сарсыннытыгар туран, улахан кыыһыгар барытын сиһилин кэпсээн биэрэр уонна тыа адырбатыгар, муора баһылыгар олоро баран, кинини өлүүттэн быһыырга баҕарарын, баҕарбатын ыйытар. Улахан кыыс кыккыраччы akkaастаан кэбиһэн баран:

„Тэтэгэркээн сибэккичээни хайа кыыскар аҕалбыккыный да, ол кыыһын аҕатын быһаатын ээ“, — диир.

Үтүө санаалаах атыһыт атын, ортоку, кыыһын ынҕыран ылар уонна тугу көрбүтүн-истибитин, туохха түбэспитин сиһилин кэпсээн баран, тыа адырбатыгар, муора баһылыгар барангыҥ миигин дьулааннаах өлүүттэн быһаа, ону сөбүлүүргүн-сөбүлээбэккин эт диир. Онуоха орто кыыһа кыккыраччы akkaастаан кэбиһэн баран:

„Тэтэгэркээн сибэккичээни хайа кыыскар аҕалбыккыный да, ол кыыһын аҕатын быһаатын ээ“, — диир.

Үтүө санаалаах атыһыт аччыгый кыһын ыһыр-
таран ылар уонна тугу көрбүтүн-истибитин сибилин
кэлсээн эрдэбинэ, аччыгый кыыс абатын кууһа тү-
һэр уонна бу курдук этэр:

„Айбыт аар тойон аһам, миэхэ лаастыбанһабын
аһал: тыа адьырбатыгар, муора баһылыгар барабын,
кинини кытары олоруом. Эн миэхэ тэтэгэркээн си-
бэккичээни аһалбытын, онон мин эн иннигэр толук
түһүөхтээхпин“.

Үтүө санаалаах атыһыт ытаан хараһын уута
саккырыы түһэр, саамай таптыыр, аччыгый кыһын
кууһар уонна бу курдук диэн этэр:

„Мин талба далбарайым, тапталааһым, күндү кө-
мүсчээним, төрөппүт аһан лаастыбанһатын эһиэхэ
биэрэбин, эн миигин дьулааннаах өлүүттэн быһыһы-
гын, чымаан дьүһүннээх тыа адьырбатын, муора ба-
һылыгын кытары бииргэ олорорго баһа өттүгүнэн
барарга эттиҥ. Эн онно кинини кытары дыбарыаска,
барһа баайга, уолбат уйгуга олоруоһун, ол дыбарыас
ханна баарын ким даһаны билбэт, ол дыбарыаска
сатыы, аттаах, тыа быһый кыыла, көтөр кынаттаах
даһаны барар суола суох. Эн тускунан биһиги туох
даһаны сураһы-садыгы истиэхпит суоһа, оттон эн
биһиги туспутунан эмиз истиэн суоһа. Эн нарын са-
наһын истибэккэ, кэрэ дьүһүнгүн көрбөккө, мин
сордоох-муннаах үйэбин хайдах олорон бүтэриэх
мунмунуй? Эһигиттэн үйэм-сааһым тухары араһса-
бын. Эһигин тыыннаахты буорга көмөрүм кэриэ-
тэ“.

Абатын санаатын көтөбөрдүү, тапталаах аччыгый
кыһа бу курдук доргуччу этэр:

„Айбыт аар-тойон аһам, ытаама, санааһын сана-
һытыма: мин баайдык-дуоллук олоруоһум; тыа
адьырбатыттан, муора баһылыгыттан куттаммаһын,
киниэхэ сүрэхпиттэн-быарбыттан бас бэринэн үлэ-
лиэһим, кини иннин быһа хаамыам суоһа, оччоһо
кини баһар миигин аһыһаһа. Өлбүт киһиэхэ дылы

мингин аһынан, нэйимэ-туойума, бабар тангара көмө-
түвэн эйнэхэ эргийэн кэлиэбим”.

Үтүө санаалаах атыһыт туох да диэн этэри истибэккэ, уһа-хайа суох нэйэр-туойар.

Улахан, орто кыыс иккиэн сырсан кэлэллэр, дыэ иһигэр өй-мэйдээх тулуйбат-тэһийбэт ытааһына буолар. Кинилэр таптыыр кыра балтыларын аһыйаллара сүрдээх курдук, оттон аччыгый балтылара буолаһына, хомойбут-курутуйбут сибикитэ биллибэт, ытаабат, уһуга суох ыраах айанга турарга бэлэмнэнэр. Кыһыл көмүс чороонго угуллубут тэтэгэркээн сибэккичээни ылар.

Үс түүннээх күн ааһар. Үтүө санаалаах атыһыт тапталлаах кыһын кытары арахсар кэмэ тирээн кэлэр. Кини кыһын ууруур, сыллыыр, хараһын уутунан суунар. Кыһыгар аҕа лаастыбанһатын биэрэр. Тимирдээх дьааһыгыттан тыа адырбатын, муора баһылыгын көмүс биһилэбин ылан тапталлаах, аччыгый кыһын ылгыныгар кэтэрдэн кэбиһэр. Кыһа, бэлэмнээбит туох баар таһаһын-сабын илдэ, көрүөх бэтэрээ өттүнэ мэлис гынан хаалар.

Кыыс өйдөнөн кэлбитэ, муора баһылыгын дыбарыаһын үрдүк, күлүмүрдэс таас палататыгар, курустаал таас үрдүк атахтардаах, көмүстөн чочуллан оһоһуллубут кырабаатыгар баар буолан хаалбыт. Оһуордаах, солко биэтэстээх, куба ньуолах түүтүнэн оһоһуллубут суорһаны саптан, мантан ханна да барбакка, үйэтин-сааһын тухары оһорбутун, утуйбутун курдук сананан уһуктан кэллэ. Хаһан да истибэтэх кэрэ-дьикти музыката оонньоон дьүрүһүтэр.

Куба түүтэ суорһанын арыһа баттаан баран, туран көрбүтэ: били аҕалыах буолбут маллара, тэтэгэркээн сибэккичээнэ кыһыл көмүс чороонго угуллан, күндү таас остуолга тураллар эбит, палата иһин тобус-толору дыэ энгин-дьикти тээбиринэ, танныахха араас элбэх танас көрүөхтэн көрө сүөргү үгүс. Палата биһр эркинэ сиэркилэ, иккис эркинэ кыһыл көмүс, үһүс эркинэ үрүн көмүс, төрдүһэ уу оһуһун

муоһуттан онгоһуллубут, дыкти-кэрэтик киэргэтиллибит, ону көрөн барап, кыыс этэр: „Бу мин утуһар хоһум буолуохтаах“.

Кыыс дыбарыаһы бүтүннүүтүн кэрийэн көрүөн баҕарда, кэрэттэн-кэрэни көрө сөбө, бэри-бэккиһин үрдүк палаталарга киирэ-тахса сырытта. Биир палата бииртэн ордук буолан иһэр. Кини аар-тойон аҕата, үтүө санаалаах атыһыт кэпсээбитинээҕэр өссө ордук буолан киэркэйэн көһүннө. Кыыс таптааллаах тэтэгэркээн сибэккичээнин кыһыл көмүс чороонуттан ылан, күөх садка киирэн кэлэр, сад чыычаахтара ырай дыкти ырыаларын ыллаан дыэрэһитэллэр, нарын-намчы талахтар, сибэккилэр будьурхай төбөлөрүн хамсатан, киниэхэ бокулуон уурарды, тонхонностулар; фонганнар ууларын өрө тыган күндээрдэллэр. Сир тымырын уута чырылыы сүүрэр, онтон кыыс балай эмэ барбахтаан иһэн, үтүө санаалаах атыһыт күн сиригэр суох кэрэ тэтэгэркээн сибэккичээни уһулу тардан ылбыт торбо күөх томторугар тахсан кэлэр; кыыс кыһыл көмүс дуйдаах чороон иһиттэн тэтэгэркээн сибэккичээни ылан, үүнэн турбут сиригэр олоодоору гынна; сибэкки кыыс илиниттэн мүччү ыстанан тахсан, умнаһыгар олоро түстэ да, уруккутунааҕар өссө ордук киэркэйэн тэтэрэ түстэ.

Ити көрүөхтэн кэрэ сүөргүттэн, истиэхтэн кэрэ дыктиттэн кыыс бэри диэн бэккиһээтэ, таптааллаах тэтэгэркээн сибэккичээниттэн сүрдээхтик үөрдэ уонна дыбарыаһыгар төннөн кэлэн, бэйэтин палататыгар киирдэ. Биир палатаҕа киирбитэ, сабыылаах остуол турар эбит, онуоха кыыс: „Тыа адырҕата, муора баһылыга миэхэ кыһырбат быһыылаах, кини миэхэ аһыныгас тойонум буолуоҕа“,—диэн санырын кытары, үрүг мыраамар эркингэ:

„Мин эйиэхэ тойон буолбатахпын, истигэн кулутун буолабын. Эн мин хотунум буолуоҕун, эн тугу саныыргын, туох өйгөр охсуллан азспытын эттэххи-

нэ, барытын үөрүүнэн толоруобум", — диэн уот тыллар сурулуннулар.

Кыыс ааһан бүтэрин кытары, уот тыллар хаһан даһаны суруллубатахтарын курдук, эркинтэн суох буолан хааллылар. Онтон кыыс төрөппүттэригэр сурук суруйарга, бэйэтин туһунан сурах тиэрдэргэ сорунна. Ити курдук саныырын аһай кытта, кини иннигэр ыраас кумааһы, кыһыл көмүс бөрүө, чэрэниилэ баар буола оҕуста. Кыыс айбыт аар-тойон аһатыгар, таптааллаах эдьийдэригэр сурук суруйа олордо.

„Миигин ахтан, саваан, ытааман, иэйимэн-туойман, мин тыа адырбатын, муора баһылыгын дыбарыһыгар королева курдук олоробун; кинини сирэй бэйэтин көрө иликпин, кини үрүн мыраамар эркингэ уот тыллары суруйталыыр эрэ, мин туох туһунан, тугу саныырбын барытын толоро охсор; миэхэ тойон буолуо суох, хата миигин хотун онгостуох буолар“.

Суруйан бүтэн, бэчээттии охсорун кытары суруга илиититтэн элэс гынан, суох буолан хаалла. Музыка уруккутунааһар өссө ордук үчүгэйдик дьүрүһүйэ оонньоото, кыһыл көмүс иһиттэргэ кутуллубут энтин-дьикти минньигэс, саахардаах, мүөттээх астар

остуолга тардылла түстүлөр. Кыыс остуолга үөрөн-көтөн олоро түстэ, урут хаһан даһаны чорон собо-тох олорон аһаабатах бэйэтэ, көрүлүү-көнньүөрэ аһаата, истэ, музыка тыаһынан аралдьыйа манньый-да. Тото аһаан-сиэн баран утуйаары сытта; кини утуйарын мэйһйдээбэт курдук, музыка тыаһа ыраата дүүрүһүйдэ.

Кыыс кыратык нук-гынан ылаат, үөрбүтүнэн-көп-пүтүнэн туран кэлэн, эбиэтигэр диэри анарын эрэ-кэрийбит садын кэрийэ, көрө, кэрэтин-дьиктитин сөбө-махтайа, күүлэйдин сырытта. Бары мастер, та-лахтар уонна сибэккилэр киниэхэ бокудуоннуурдуу тонхолдьустулар, сиппит, кытара буспут отоннор, грушалар, персиктэр уонна яблокалар, айабын аппыта буоллар, айабар түһүө эбиттэр. Өр дуу, өтөр дуу, бэйэнг санаан кэбис, сарсыардаттан киэһээнгэ диэри күүлэйдээн, хааман баран, кыыс бэйэтин үрдүк өһүө-лээх палаталарыгар төннөн кэлэр, кэлэн көрбүтэ: ос-туол сабыллыбыт, остуол үрдүгэр саахардаах, мүөт-төөх энин-дьикти, этиэхтэн кэрэ ас талыта тардыл-лыбыт.

Киэһээ аһылыгын аһаан бүтээт, кыыс үрүн мы-раамар палатаба киирэн кэлэр итиэннэ эркингэ уот буукубаларынан суруллубут тыллары забар, уот буу-кубаларынан бу курдук диэн ис хоһоонноох тыллар суруллубуттар:

„Хотун, бэйэнг садкын, палаталаргын, күндүлэтин-гин итиэннэ эн эппиттэргин толорор кулуттаргын сөбүлээтинг дуо?“

Онуоха атыһыһыт кыра кыһа, хамсыыр хартыына курдук кырасаабысса, үөрбүт-көппүт куолаһынан эттэ:

„Эн мингин хотунум диэмэ, хата эн мин үтүө санаалаах тойонуом, мэлдьи эйэбэс, аһыныгас буол. Эн этэргиттэн хаһан даһаны туоруом суоҕа. Туох баар күндүлээһинин иһин эйиэхэ ис сүрэхпиттэн иһээн туран махтанабын. Эн үрдүк палаталаргыттан, күөх садтаргыттан ордугу күн анныгар буларым суох,

ол кэннэ туох диэн сөбүлээбэт, санаам туолбат буолуой? Төрүүхпүттэн ыла маннык дыктини көрө илигим. Маннык дынибэттэн-дыктиттэн өй-мэй курдук сылдыбын, арай соҕотох хонуохпун куттанабын, үп үрдүк өһүөлээх дыбарыастаргар биир даҕаны имириир тыыннаах суох”.

Эркингэ уот тыллар сурулуннулар:

“Мин талыы-талба хотунум, куттаныма: эн тапталлаах, эн итэҕэйэр кыыһың эйигин кытары бииргэ сылдыар; эн палатабар киһи элбэх, ону эн көрбөккүн, кинилэри кытары кэпсэппэккин эрэ, мин кинилэрдиин эйигин күннэри-түүннэри кэтиибит, харабыллыбыт: эн үрдүгүнэн үрүң чыычаах көтүө, анныгынан сур күүдээх сүүрүө суоҕа”.

Ити кэнниттэн атыыһыт кыыһа, талыы-талба хартыына курдук кырасаабысса, көңүл-босхо күөгөлдүйэ сылдьан көрдөбүнэ: кырабаатын таһыгар киһи таптааһа, итэҕэллээх кыыһа кутталыттан өлбөккө эрэ турар эбит; хотуна кэлбитигэр кыыһа сүрдээҕин диэн үөрдэ, хотунун манан илиитин уураата, дьороҕор сототун кууһа түстэ. Оттон хотуна буоллаҕына, кыыһын көрөн, эмиэ улаханнык үөрдэ, айбыт аар-тойон аҕатын, хотун эдьинийдэрин, кулут кыргыттарын тустарынан ыйыталаабытынан барда; ол кэнниттэн бэйэтэ тугу көрбүтүн-билбитин туһунан кэпсээтэ; халлаан сырдыар диэри ол курдук кэпсэтэ сыттылар.

Атыыһыт кыра кыыһа, хамсыыр хартыына курдук кырасаабысса, күннээн-көччүйэн ити курдук олорон истэ. Киһи сатаан ойуулаан суруйбат, остуоруйаҕа кэпсээбэт, сыаналаах талыы-талба таһаһынабын киһиэхэ күн аайы уларытан биэрэллэр; аһыыр аһа буоллаҕына күннэтэ минньийэн, киһи тылын быһа эмиэх курдук буолан иһэр; көлөтө суох көнһүүнэн сүүрэр көлүөһэ сыарҕаҕа олоро сылдьан, музыканан саатыы-саатыы, баай хара тыаларга күүлэйдир; оччоҕо хара тыа иһирик хойуу мастара силэллэн биэрэннэр, киһиэхэ кэтит-киэн, көбүс-кө-

нө суолу аһаллар. Тугу да гынара суох буолан, кыыс аһаҕалы сатаан оһуор анһар буолла, көмүһүнэн оһуор аста, кылбачыйар чөмчүүк тааһынан чааста-тык ойуулаан сарбынһахтары онордо: айбыт аар-тойон аһатыгар ытар кэһнилэрин бэлэмнээтэ; онтон саамай үчүгэй киэргэллээх оһуорун туһааннаах тойо-нугар, тыа адырһатыгар, муора баһылыгар, бэлэх-тээтэ. Үрүн мыраамар таас саала устун хаамара, аһы-ныгас тойонугар махталын нарын тылларын этэрэ, кини хардалара, эбэрдэлэрэ эркингэ уот буукубаларынан суруллалларын ааһара күннэтэ айы үксээн истэ.

Өр дуу, өтөр дуу буолбута биллибэт; остуоруйа түргэнник кэпсэнэр, үлэ бытааннык үлэлэнэр,— атыһыт кыһа, хамсыр хартыына курдук кырасаабыс-са, озорор олоһор үөрэнэн барда; тугу даһаны соч-чо-бачча дьһибэргһи-дһиктиргһи көрбөт, куттаммат буолла; көстүбэт кулуттара киниэхэ ас бэлэмниил-лэр, бэйэтэ сүүрэр көлөөскө сыарһаһа озордон дьһаарбаталлар, музыка буоллаһына, кини тугу ба-һарбытын, санаабытын оонһуур. Кыыс аһыныгас, амарах тойонун таптаата, тойоно кинини хотунунан таах ааттырын, кыһы бэйэтинээһэр ордук тапты-рын итэһэйдэ, ол иһин маһан мыраамар палаталарга кирибэккэ, уот буукубалары ааһпакка эрэ, тойонун кытта сирэй көрсөн озорон кэпсэтин баһарда.)

Дьэ онон кыыс эгинэ тылын этэр, көрдөһөр буол-ла, тыа адырһата, муора баһылыга дэлэһэ даһаны сөбүлэһэ охсуо дуо, ынырык куолаһынан куттуон баһарбата; онуоһа кыыс аһыныгас тойонуттан көрдөс-пүтүн курдук көрдөстө, тойоно буоллаһына кыһы хоргутуннарымаары, маһан мыраамар эркингэ уот тылларынан бу курдук тиһэх төгүл суруйда:

„Бүгүн күөх садкар баранһын сибэккилэринэн, мутукчанан, күөх сэбирдэһинэн өрүллүбүт таптал-лаах олбоһор озор уонна бу курдук эт: „Мин ис-тигэн кулутум, мингин кытары кэпсэт эрэ“.

Атыһыт аччыгый кыыс оһото, көрүөхтэн кэрэ

барахсан, өр-өтөр буолбакка, күөх садка сүүрэн та-
быста, күөх сибэккинэн, лабаанан, сэбирдэбинэн өрүл-
лүбүт мөһүүрэлээх ыскаамыйатыгар олоро биэрдэ;
уонна сүрэээ добуурга игнибит тулдук курдук, то-
лугуруу мөхсөн, абылы-абылы, маннык тыллары эттэ:

„Мин күндү, эйэбэс тойонуом, бэйэм куоласпы-
нан миигин куттуом диэн куттаныма: эн бу курдук
үчүгэйдик көрбүтүн-истибитин кэннэ, адырба кыыл
амырын да хаһытыттан дьулайыам суоҕа; мингит-
тэн куттаммакка кэпсэт“.

Инньэ диэн бүтээт, олорор ыскамайкатын кэннигэр-
ким эрэ үөһэ тыыммытын уонна ынырык, дьинкэй,
хаахынас куолаһынан сибигинэйэн сангарарын иһиттэ.
Тыа адырбатын, муора баһылыгын сангатын истээт,
атыһыт кыһа, хамсыр хартыына курдук барахсан,
кутаван-куойан, унуоҕа хамсаата да, онтукатын
кыана туттан, куттаммытын биллэрбэтэ, онтон сото-
ру буолаат, кини киһи өйдөөх үтүө тылларын, элек-
кэй эйэбэс кэпсээнин истибитинэн барда, сүрдээбин
диэн сөбүлээтэ, сүрэхтин долгуйан үөрдэ.

Дьэ итинтэн антах, урааннаах уһун күнү мэл-
дьи—күөх садка күүлэйдии сылдьан, халыг тыаба
хаамса-хаамса, үрдүк палаталарга барыларыгар кириэ-
тахса, кэрэхсэх кэпсэтиһиилэрэ сабаланна. Атыһыт
кыһа хамсыр хартыына курдук барахсан мэлдьи
бу курдук этэр эрэ буолла:

„Мин тапталаах күндү тойонум, эн маннабын
дуо?“—диэн.

Онуоха тыа адырбата, муора баһылыга:

„Кэпсэхтэн кэрэ хотунум, мин маннабын. Эн
истигэн кулутун, эрэллээх доборун буолабын“,—
дээр буолла.

Кини диэтэх ынырык, дуолан сангатыттан кыыс
куттаммат буолла, эйэбэстик, элэ-была тылларынан
мунура суох кэпсэтэллэр.

Өр дуу, өтөр дуу буолбутун билбэтим: остуору-
йа түргэнник кэпсэнэр, оттон үлэ бытааннык үлэлэ-
нэр,—атыһыт элэркээн кыһа, хамсыр хартыына

курдук кырасаабысса, тыа адырбатын, муора баһылыгын илэ-бааччы харабынан көрүөн бабарда, ол иһин көһүн диэн көрдөһөн, үгэн-сүктэн барда. Кинини куттуон бабарбакка, тойоно бэрт өр сөбүлэм-мэтэ, кырдыга даһаны, кини ынырыгын киһи сатаан кэлсээбэт, сатаан дьүһүннээн суруйбат; оннооҕор тыа дьиникэй кыыллара куттанан, хороонноругар түһэллэр. Тыа адырбаты, муора баһылыга бу курдук эттэ:

— Мин көрүөхтэн дьулаан сирэйбин, ынырык бэйэбин көрүөххүн бабаран көрдөһүмэ даа, истиэхтэн кэрэ дьикти далбарайыам. Мин саҕабын истэргэ үөрэннин; эн биһикки эйэлээхтик, эн-мин дэһэн олоробут, өйдөөн кэбис, арахсыахпыт эрэ суоҕа, мин эйигин мунгура суох таптыырым иһин, эн минигин таптыыгын. Оттон мин ынырык сирэйбин, дьулаан бэйэбин көрдөргүн эрэ мин сордообу үүрэн кэбиһиэн, минигин аттыгар да чугаһатыан суоҕа, оччоҕо мин эйигиттэн арабыстарбын эрэ санаарбаан өлүөбүм”.

Атыһыт эдэркээн кыһа, хамсыр хартыына курдук барахсан, ити этини истибэтэ, уруккутунааҕар өс-сө ордук көрдөстө, хайдахтаах да ынырыктан дьулайыам, куттаныам суоҕа, тапталлаах тойоммун бырабыам суоҕа диэн, андаҕайда уонна бу курдук эттэ:

„Өскөтүн эн кырдыаҕас буоллаххына—миэхэ эһэм, саас ортолоох буоллаххына—таайым, оттон эдэр буоллаххына—сурдьум, тыыннаабым тухары—сүрөхтэн сөбүлүүр туһааннаах доборум буолуобун“.

Тыа адырҕата, муора баһылыга итинник тылларга бэрт өр сөбүлэммэтэ, ол эрээри кырасаабыс-сата ытырын-сонгуурун аһынартан тулуйбакка эттэ:

„Эйигин бэйэбиттэн ордук таптыырым быһытынан, утарсыахпын баҕарбаппын, туһааннаах дьолбун туура тутуом да буоллар, эн көрдөһүүгүн толоруобум уонна тута соһумар өлүүнэн өлүөбүм. Кыһыл күн тыа кэннигэр саһан, үөл-дьүөл буолуутун саһана күөх садка кэл уонна: „Мин эрэллээх доборум, миэхэ көһүн“—диэ, оччоҕо дьэ мин ынырык сирэйбин, көрүүхтэн түктэри дьүһүммүн көрдөрүөбүм. Өскөтүн миниги кытта олорорун ол кэмтэн табыллыбат буолабына, мин эн үйэн-сааһын тухары сордонуоххун-мунгнаныаххын баҕарбаппын, онон утуһар хоскор сыттыгың анныттан мин кыһыл көмүс биһилэхпин булан ылаар. Ол ылангың уҥа илиниҥ ыгыныгар кэтээр, оччоҕо айбыт аар-тойон аҕаҕар тинийэбин, мин туспунаан хаһан даҕаны, тугу да истигн суоҕа“.

Атыһыт эдэр кыһа хамсыр хартыына курдук барахсан: куттаныам, дьулайыам суоҕа диэн бэйэтигэр кытаанахтык эрэннэ. Болдьоммут кэмгэ, мүнүүтэни даҕаны хойутаабакка, кыыс күөх садка киирэн, кыһыл күн тыа кэтэбэр түһэн үөл-дьүөл буолуутун саһана: „Мин эрэллээх доборум, миэхэ көһүн!“—диэтэ. Инньэ диирин кытта тыа адырҕата, муора баһылыга ыраах көстө түстэ: кини суолу туора ааһаат, хойуу ыарҕа быһыгар түһэн хаалла; атыһыт эдэр

кыһа, хамсыыр хартыына курдук барахсан, туусманган илиилэрин охсунаат, өйүн сүтэрэн, кыламытынан суолга охтон түстэ. Тыва адьырбаты, муора баһылыга кырдык даһаны ынырыга сүрдээбэ. Уп-уһун, топ-токур илиилэрдээх, илиилэригэр адьырба кыыл баһыырдаах тыгырахтара адаарыһаллар, сылгы атабын саба атахтардаах, илин, кэлин өттүнэн бөкчөгөр, баһыттан атабар диэри түү, айабыттан тиистэрэ быга сылдыаллар, мунна буоллаһына боруллоо кыыл киэнин курдук сөрүөстэн тахсыбыт, хараба хаххан харабын курдук.

Өр дуу, өтөр дуу сытан баран, атыыһыт кыһа, хамсыыр хартыына курдук барахсан, өй киллэрэн кэллэ уонна ким эрэ кини таһыгар кэлэн ыты-ыты, аһыммыт куолаһынан сангарарын иһиттэ:

„Мин тапталлаахтан тапталлаах кырасаабыссам, миигин өлөрдүн эбээт, эн кэпсэхтэн кэрэ бэйэбин аны хаһан көрүөмүй, мин санабын эн истиэххин да бабарыан суоҕа, өлөр күнүм кэллэбэ“. Кыыс итини истэн аһына, төһөлөөх да улаханнык куттаммытын иһин, кыана тутунна, кыыс оҕо тэһин сүрээбин ыланан, мас-таас курдук кытаанахтык эттэ:

„Мин үтүө санаалаах, күндү тойонум, куттанымакуюума, мин эйигиттэн арахсыбаппын, эн эйэбэс майгыгын умнубаппын, урукку дьүһүнгүнэн аны биридэ көһүн эрэ, бастаан эрэ куттаммытым, билигин төрүт куттаным суоҕа“.

Тыва адьырбата, муора баһылыга урукку ынырык-дьулаан, көрүөхтэн түктэри дьүһүнүнэн эмиз уруккутун курдук көһүннэ да, кыыска чугаһаабата, кыыс төһө да ыгырбытын иһин, ыраах сырытта; кинилэр ыкса түүн буолуор диэри дьаарбайдылар, урукку курдук эйэбэстик, ис-киирбэхтик, элэ-была тылларынан кэпсэттилэр, атыыһыт эдэр кыһа, хамсыыр хартыына курдук барахсан, куттаммыта ханна да суох буолан хаалла. Нөнгүө күнүгэр тыва адьырбатын, муора баһылыгын кыыс күрүлүүр күн ортото

көрсүһээт, мангай куттанна да, куттаммытын биллэр-бэтэ, онтон куттала букатын ааста. Дьэ ол иһин кинилэр уруккуларынааҕар өссө ордук кэпсэтэр буолулар. Санаан кэбис, күнтэн күн аайы арахсыпат буолан истилэр, күнүскү, киһиһэнги аһылыктарыгар саахардаах аһылыгынан саатаатылар, мүөттээх утаҕы истилэр, күөх садка күүлэйдээтилэр, хара тыаҕа кэмэ суох дьаарбайдылар.

Өр кэмнэ ити курдук сырыттылар, остуоруйа түргэнник кэпсэнэр, үлэ бытааннык үлэлэнэр. Арай биһирдэ, кыыс түүл түһээтэ, ол түһээтэбинэ: аҕата ыалдыа сытар эбит, аҕатын санаа бөбө сарбыйбыт, онтон кыыс санаарҕаан, ытыы-сонгуу сыттаҕына, тыа адырҕата, муора баһылыга көрө түһэр, уонна улаханник айманан, туохтан ытаабытын-сонгообутун, санаарҕаабытын ыйыппытынан барар. Онуоха кыыс куһаҕан түүлү көрбүтүн, айбыт аҕатын, тапталаах эдьинийдэрин көрүөбүн баҕарарын, ону көнгүллүүрүгэр көрдөһөр. Тыа адырҕата, муора баһылыга киниэхэ этэр:

„Тобо миигиттэн көнгүллэтэбин? Мин кыһыл көмүс биһилэҕим эйиэхэ баар буолбат дуо, ону уҥа илиинг ылгыныгар кэт да, төрөөбүт аҕан дьийэтигэр баар буола охсуон. Санаан туолуор диери онно олоҕор, ол эрээри мин эйиэхэ этиэхтээхпин: өскөтүн эн орубуна үс түүннээх күн буолан баран кэлбэтэххинэ, мин күн сириттэн сүтүөбүм, эйигин бэйэбинээбэр ордук таптыыр, эйигинэ суох табыллыбат буоламмын, сонно тута өлүөбүм“.

Үс күн, үс түүн буолан баран, орубуна ол чааска үрдүк палаталарга хайаатар даҕаны баар буолуом диеҥ, кыыс андаҕайан кэриэс-хомуруос тылын эттэ. Тапталаах, эйэвэс санаалаах тойонун кытта бырастыыласта, уҥа илиитин ылгыныгар кыһыл көмүс биһилэҕин кэттэ да, төрөөбүт аҕатын, үтүө санаалаах атыһыт, киэн-куон дыбарыаһыгар баар буола түстэ. Аҕатын палататын үрдүк кирилизингэр табыста; нэк-

тэл кулут, дьиз көрөөччү утары сүүрэн тахсар да ай-даан, хайфы-ыйфы бөбөнү түһэрэр; онуоха эдьинидэрэ сырсан кэлэн, балтылара көрүөхтэн үчүгэйиттэн сарыссалы, королевалы танныбытыттан бэри диэн бэккиһээн, көрө сөбөн, икки муус-манган илиититтэн сиэтэн, тапталлаах абатыгар ажалаллар; абата буолла-дына кыыһын ахтан, ый-ытыытын ыты, санаа-оноо бөбөбө баттатан, күннэри-түүннэри кинини ахтарыттан ыалдыа сытар эбит. Саамай тапталлаах, тэ-лы-талба далбарайа, күндү көмүһэ, кыра кыыһа сарысса, королева тагаһын таннан, көрүөхтэн тупсан кэлбитин көрөн, үөрүүтүттэн ханна да барбытын билбэт буолла.

Кинилэр баһаам өр уурастылар, сылластылар, элэ-была тылын эттилэр. Кыыс айбыт тапталлаах абатыгар: тыа адырбатыгар, муора баһылыгар хайдах курдук баайдык-дуолдук оморорун, көнүлгэ көччүйэрин, күөххэ көтөрүн туох баарын кэпсээтэ. Кыыһа ыраахтаабы олобор талбытынан таалалаан, байан-тайан оморуттан атыыһыт үөрдэ, тыа адырбата, муора баһылыга ынырык тойонуттан кыыһа хайдах дьулайбатын, куттамматын бэккиһээтэ; бэйэтэ буоллабына ол адырбаты саны-саны, этэ салаһа, куйахата күүрэ омордо. Эдьинидэрэ буоллабына кыра кыыс басбилэр ыраахтаабытын, барба баайын, тойоно кулут курдук бас бэринэрин истэн баран, ымсыра санаатылар.

Биир күн чаас курдук түргэнник аһар, нөнүө күн мүнүүтэ курдук көтөр, онтон үһүс күнүгэр эдьинидэрэ аччыгый кыыһы: „тыа адырбатыгар, муора баһылыгар төннүмэ, ол күтүр сарыа буоллар, сараатын ээ, киниэхэ ол сөл“, — диэтилэр. Онуоха мааны ыалдыттара, балыс кыыстара эдьинидэригэр улахан-нык кыһырда уонна:

„Бэйэм үтүө санаалаах, эйэбэс тойонум миэхэ онорбут үтүөлэрин, мингин ис сүрэбиттэн таптаабытын, кинини өлөрөн төлүүр буоллахпына, мин күн сырдыгар сылдыа суохтаахпын, мингин адырба

кыылар тырыта-хайыта тытан сиилэригэр быра-
зан биэриэххэ сөп", — диин эттэ.

Абата, үтүө санаалаах атыыһыт ити ис-кирбэх,
өйдөөх тылларын иһин кыыһын хайбаата уонна кини
талы-талба далбарайа, күндү көмүһэ, аччыгый кыыһа
тыа адырбатыгар, муора баһылыгар эппит болдьобун
биир чаас иннинэ хайаан да тийэригэр болдьоото.
Эдьинийдэрэ тыллара туолбатабыттан, кыыһыны бөбөнү
кыыһыдылар, кини санаабатах кэдирги, куһаҕан са-
наатын сананылар, туох баар чаһылары барытын
биир чаас кэнники тардан кэбистилэр, ону атыыһыт
даҕаны, кини кулуттара, хамначчыттара даҕаны, биир-
дэрэ да көрбөккө хаалла.

Барар чааһа туолуута атыыһыт эдэр кыыһын,
хамсыыр хартыына курдук барахсан, сүрүбэ-быара
долгуйда, туох эрэ кини кутун-сүрүн тарбыырын
курдук буолла, немецкэй, английскай чаһылары
көрдө, ыраах айанга аттанар чааһа бу тирээн кэллэ.
Оттон эдьинийдэрэ буоллабына, ону-маны ыйыппыта
буолаллар, соруйан тутта сатыыллар. Ол да буоллар,
кыыс сүрүбэ тулуптата; аччыгый кыыс, хамсыыр
хартыына курдук барахсан, төрөппүт абатын, үтүө
саналаах атыыһыты кытта бырастыыласта, киниттэн
төрөппүт аба лаастыбанньатын ылла, тапталаах
эдьинийдэрин, истигэн нэктэл кулуттарын, дыһэ хо-
муйааччыларын кытары бырастыыласта да, эппит
болдьобо буолуор диири биир да мүнүүтэни күүп-
цэккэ, уга илиитин ылгыныгар кыһыл көмүс би-
һилэби кэттэ. Тыа адырбатын, муора баһылыгын
манган таас үрдүк палататыгар баар буолла, тойоно
кинни тоҕо көрсө кэлбэтэбиттэн дыктиргээтэ уон-
на күөмэйин мунгунан хаһытаата:

„Мин үтүө санаалаах тойонум, эрэллээх доборум,
ханна бааргыный дээ? Тоҕо миниги көрсүбөккүн?
Эппит болдьобум орубуна биир чаас иннинэ төнүн-
нүм“.

Ким даҕаны „Эх“ да, „Сүөх“ да диибэтэ, им-
дым. Күөх садка күндү чыычаахтар ырай ырыатын

ыллаабаттар, фонтаннар көмүс ууну күндээритэ ыс-
паттар, үрүйэлэр көрүлүү-күүгүнүү сүүрбөттэр, үрдүк
палаталарга музыка ыргыйбэт. Атыһыт кыһын,
хамсыыр хартыына курдук барахсан, сүрэхэ тобо эрэ
толугуруу мөбүстэ, туох эрэ куһаҕаны сэрэйдэ; кини
үрдүк палаталары, күөх садтары кэрийдэ, хатан-чуор
куолаһынан үтүө санаалаах тойонун ыгыра сатаа-
та — „Ээх“ да, „Суох“ да диэн иһиллибэтэ. Им-дьым.
Кини тапталлааба, тэтэгэркээн сибэккичээнэ, сили-
гилии үүммүт кымырдабаастаах кырдалыгар сүүрэн
табыста, ол тахсан көрбүтэ: тыа адырбаты, муора ба-
һылыга тэтэгэркээн сибэккичээни ынырык баппабай-
дарынан хам кууһан баран, сытар эбит. Кини кэлэ-
рин кэтэһэ сытан, кытаанар уунан утуһан хаалбыт
курдук. Атыһыт кыһа, хамсыыр хартыына курдук
барахсан, кинини оргууй аҕай уһугуннаран көрдө —
кини истибэт, онуоха кыыс кини түүлээх баппабайыт-
тан ылан баран, кытаанартык тардыалаата, онтон
көрбүтэ, тыа адырбаты, муора баһылыга тыыммат
буолан, өлөн сытар...

Кыыс сырдык харахтара харангардылар, көнө
атахтара бокуйдулар, тобуктуу түстэ, тойонун ыны-
рык, көрүөхтэн түктэри дьулаан төбөтүн кууста уон-
на баар-суох күүһүнэн:

„Мин сүрэхим көмүһэ, уһугун, тур, мин эйигин
туһааннаах кэргэним курдук таптыбын“, — диэтэ.

Иньэ диэн этэрин аҕай кытта, тула өттүттэн
курбуу чабылбан күлүмнээтэ, сүллэр этин ыргыя-
риттэн сир титирээтэ, кымырдабаастаах кырдалга ча-
былбан дьаһында, атыһыт кыра кыһа, хамсыыр
хартыына курдук барахсан, өйүн сүтэрэн, умса ба-
ран түстэ. Өр дуу, өтөр дуу өйө суох сыппытын
билбэтим, арай кыыс өйдөнөн кэлбитэ, манан мыраа-
мар үрдүк палатаба, күндү таастардаах кыһыл кө-
мүс бүрүстүөлгө хартыына курдук үчүгэй, төбөтү-
гэр хоруналаах, кыһыл көмүс таҕастаах ыраахтаа-
бы уолун кытары куустуһан баран олорор эбит. Ин-

нигэр аята, эдийдэрэ кэлэн тураллар, тула өтгүгэр кыһыл, үрүг көмүс мөһүүрэ тагаһы танныбыт үгүс дьон тобуктаан тураллар эбит. Ыраахтаабы хорунатын кэппит хартыына курдук үчүгэй, эдэр ыраахтаабы киниэхэ этэр:

„Эн, кэпсиэхтэн кэрэ кырасаабысса, көрүөхтэн түктэри, ынырык дьүһүннээх эрдэхпинэ, мин үтүө дууһам иһин миигин таптаабытын; билигин мин киһи дьүһүнүн дьүһүннэнним, таптаа, мин кэргэним буолуобун. Мин өлбүт аҕабын, ааттаах-суоллаах ыраахтаабыны куһаҕан тыыннаах аптаах буулаабыта, миигин кыра оҕо эрдэхпинэ уоран ылбыта уонна кубулҕаттаах хомуһунунан алкыйан, миигин ынырык дьүһүннээх, адьырҕа кыылга кубулуһпута. Ол ынырык дьүһүннээх сырыттаһына миигин таптыыр, миэхэ оннук ынырык адьырҕаҕа кэргэн буолуон баҕарар кэрэ кыыс көстүөр диэри икки атахтаахха барытыгар дьулаан, ынырык, көрүөхтэн түктэри дьүһүннээх сылдыахтаабым—оннук кыыс көһүннэбинэ, ол туох баар хомуһун-кубулҕат уурайахтаах, мин эмиз эдэр, ис-киирбэх киһи буолуохтаах этим. Отут сыл устата ити курдук ынырык, дьулаан дьүһүннээх сырыттым. Уон биир кэрэ кыыһы аптаах, дыбарыаспар аҕала сылдыбытым, эн уон иккистэрэ этин. Миигин үтүө санаам, күндүлээһиним иһин биир даҕаны кыыс таптаабатаҕа. Мин үтүө санаам, мин күндүлээһиним-маанылааһыным, мин эйигин мунгура суох таптааһыным иһин көрүөхтэн түктэри, ынырык, дьулаан бэйэбин суос-соботох эн эрэ таптаатын. Ол үтүөбэр-өнгөвөр эн модун күүстээх саарыстыба албан ааттаах ыраахтаабытын кэргэнэ буолуобун“.

Иннэ диэбитигэр дьон бары сэргээтилэр, туох баар дьон бары сүгүрүс гыннылар. Үтүө санаалаах атыһыт олус таптыыр аччыгый кыыһыгар, талы-талба далбарайыгар уонна эдэр ыраахтаабыга—ыраахтаабы уолугар бэйэтин лаастыбаннаатын биэрдэ. Ымсыы эдийдэрэ, бары истигэн кулуттара, улуу байаардар, хорсун-хоодуот сэрииниттэр—бука бары

кийинитгээх күтүөтү уруйдаатылар-айхаллаатылар,
сонно тута үөрүү-көтүү буолла, уруй-туску уйгулаах
урууну тардан кэбистилэр. Ол курдук дьолу булан,
байан-тайан олорбуттара үбү.

КЫРА УОННА ОРТО СААСТААХ ОБОЛОРГО

Көрөн таһаарда *М. Е. Чарина*
Техн. редактор *К. Охлопков*

Бэчээккэ илдин баттанна 5/УИИ-52 с. Бэчээтинизди аһиһэ 2,125.
Тиража 7000. Сааһаны № 27. МЛ 00002
Сыаната 60 харчы.

САХА АССР РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ТИПОГРАФИЯТА
Якутская к., Ярославской уул. 32 № ра

60 коп.

На якутском языке

С. Т. АКСАКОВ

АЛЕНЬКИЙ ЦВЕТОЧЕК

Для младшего и среднего возраста

Перевод И. И. ЭРТЮКОВА

ГОСИЗДАТ ЯАССР
Якутск * 1932